

Εισαγωγή

Τι είναι η Κοινωνική Ψυχολογία;

Ένα εισαγωγικό εγχειρίδιο στην κοινωνική ψυχολογία –ή ακόμη και μία σχετική ομιλία– ξεκινάει σχεδόν υποχρεωτικά με έναν ορισμό του αντικειμένου του συγκεκριμένου κλάδου. Ο ορισμός συμβάλλει έτσι εθιμοτυπικά στο να εισάγει με ένα συνοπτικό τρόπο τον αναγνώστη ή τον ακροατή στο τι είναι η κοινωνική ψυχολογία, τι πραγματεύεται, ποια η ενασχόλησή της. Με αυτό τον τρόπο, ο συγγραφέας ή ο ομιλητής παρουσιάζουν το αντικείμενο της κοινωνικής ψυχολογίας –ή καλύτερα την εκδοχή τους για το αντικείμενό της– ως ένα και αδιαίρετο και έτσι προσπερνούν και συσκοτίζουν ταυτόχρονα την προβληματικότητα του ίδιου του ορισμού.

Ας δώσουμε ένα σύγχρονο και χαρακτηριστικό παράδειγμα. Οι M. A. Hogg και G. M. Vaughan στο διαδεδομένο και στην Ελλάδα εγχειρίδιό τους *Κοινωνική Ψυχολογία*, παραθέτουν ήδη στις πρώτες γραμμές ένα απόσπασμα από τον ορισμό που διατύπωσε το 1954 ο G. W. Allport, σύμφωνα με τον οποίο η κοινωνική ψυχολογία είναι «η επιστημονική διερεύνηση του πώς οι σκέψεις, τα συναισθήματα και οι συμπεριφορές των ατόμων επηρεάζονται από την πραγματική, φανταστική ή υπαινικισσόμενη παρουσία των άλλων» (2010, 32). Αναπαράγοντας τον παραπάνω ορισμό, οι συγγραφείς δεν περιγράφουν μόνο το αντικείμενο της κοινωνικής ψυχολογίας ως τέτοιο, αλλά υποδεικνύουν επίσης και το πώς εκείνοι βλέπουν τον εν λόγω κλάδο, παραθέτουν δηλαδή τη δική τους γενικότερη τοποθέτηση και αντίληψη για το αντικείμενο της κοινωνικής ψυχολογίας. Αν και το προαναφερθέν εγχειρίδιο επιχειρεί μία παρουσίαση διαφόρων κυρίαρχων θεματικών και τάσεων, τόσο της βορειοαμερικανικής όσο και της ευρωπαϊκής κοινωνικής ψυχολογίας, στην πραγματικότητα ο ορισμός που δίνουν στο ξεκίνημα του βιβλίου τους επιχειρεί να ποδηγετήσει όλα τα ρεύματα που παρουσιάζονται και να τα εντάξει συλλήβδην σε

μία πολύ συγκεκριμένη ατομικιστική λογική. Είναι ενδεικτικό ότι, ενώ το εγχειρίδιο περιέχει μία εκτενή αναφορά στη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας του Henri Tajfel (κεφάλαιο 4), και ενώ το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου αναφέρεται στη σημασία της κουλτούρας (κεφάλαιο 16), οι συγγραφείς παραβλέπουν το γεγονός ότι τόσο ο Tajfel όσο και οι ερευνητές που δουλεύουν πάνω στη σημασία της κουλτούρας έχουν δώσει ποικίλους ορισμούς για την κοινωνική ψυχολογία και το αντικείμενο της ενασχόλησής της και διαφορετικούς από αυτόν του G. W. Allport. Έτσι, ο ορισμός που παρατίθεται συγκαλύπτει όχι απλώς τις πολλές και ασυμβίβαστες διαφορές που υπάρχουν μέσα στον κλάδο της κοινωνικής ψυχολογίας γενικά, αλλά και τις διαφορές, έστω και μικρές, που υπάρχουν μέσα στο ίδιο το εγχειρίδιο. Ο ορισμός λειτουργεί ενοποιητικά και ολοποιητικά, κατασκευάζει δηλαδή την κοινωνική ψυχολογία ως ένα ενιαίο όλον, με τις όποιες διαφορές είτε να προσεγγίζονται ως εσωτερικές μικροδιαφορές άνευ σημασίας, είτε να αγνοούνται ως μη επιστημονικές -δεδομένου επίσης ότι ο ορισμός αναφέρεται στην «επιστημονική μελέτη», και εννοεί μ' αυτό μόνο την ποσοτική μεθοδολογία και την πειραματική μέθοδο.

Τι είναι αυτό που μας λέει ο ορισμός αυτός; Το βασικό που μας λέει είναι ότι κοινωνική ψυχολογία είναι η μελέτη του ατόμου στη σχέση του με άλλα άτομα, μετατρέποντας τον εν λόγω κλάδο σε ακόμη μία ατομικιστική ψυχολογία η οποία δεν περιλαμβάνει ούτε καν τον όρο «κοινωνία» και περιορίζοντας, στην ουσία, την τελευταία στην παρουσία άλλων ανθρώπων. Αυτή η συνήθης πρακτική είναι κατά τη γνώμη μας άκρως παραπλανητική, αφού ο αναγνώστης, ή ο ακροατής, χωρίς προηγούμενη γνώση πάνω στο συγκεκριμένο χώρο, αναγκάζεται να σχηματίσει αναπόφευκτα μία μονοδιάστατη και μονομερή εικόνα και αντίληψη για το αντικείμενο της κοινωνικής ψυχολογίας. Σύμφωνα μ' αυτήν, η κοινωνική ψυχολογία δεν είναι απλώς η μελέτη των ατόμων (αρθρωμένη σε τέσσερις βασικές επικράτειες ανάλυσης)¹ αλλά και ένας υποκλάδος της γενικής ψυχολογίας, βρίσκεται δηλαδή σε μία σχέση εξάρτησης με την τελευταία. Μία τέτοια πρακτική θα ήταν κατανοητή μόνο εφόσον υπήρχε μία ευρεία συμφωνία πάνω στο τι είναι η κοινωνική ψυχολογία. Όμως, ελλείψει μίας συζήτησης και συμφωνίας αυτού του είδους, η παράθεση «πρόχειρων» και μονοδιάστατων ορισμών συνιστά ταυτόχρονα συνειδητή αμέλεια και επικίνδυνη πολιτική.

Πρέπει, λοιπόν, ήδη σε αυτό το στάδιο της συζήτησής μας να θέσουμε τουλάχιστον υπό αμφισβήτηση το ίδιο το ερώτημα για το «τι είναι η κοινωνική ψυχολογία». Αν και για πολλούς κοινωνικούς ψυχολόγους το ερώτημα είναι εύλογο και απλό, επιδεχόμενο μια γρήγορη απάντηση με τη σύντομη αναφορά σε κάποιον από τους εκατοντάδες ορισμούς που υπάρχουν, εμείς υποστηρίζουμε ότι το ερώτημα είναι απλώς παραπλανητικό και ευνοεί κυρίως τις *ηγεμονικές πρακτικές*² των διαφόρων τάσεων, θεωριών και προσεγγίσεων, οι οποίες επιδιώκουν να παγιώσουν τη δική τους συγκεκριμένη αντίληψη. Το ερώτημα «τι είναι η κοινωνική ψυχολογία» είναι παραπλανητικό γιατί στην πραγματικότητα δεν υπάρχει μία αλλά πολλές διαφορετικές κοινωνικές ψυχολογίες, οι οποίες βασίζονται σε (και κατασκευάζουν) διαφορετικές παραδοχές για τη «φύση» του ατόμου και του κοινωνικού κόσμου (οντολογία), για το ποια είναι η «φύση» της γνώσης μας για το άτομο ή/και το κοινωνικό (επιστημολογία), καθώς και για το ποιοι είναι οι κατάλληλοι τρόποι για να αντλήσουμε γνώση σχετικά με το αντικείμενό της (μεθοδολογία). Κατ' επέκταση, οι διάφορες κοινωνικές ψυχολογίες ορίζουν και οριοθετούν με διαφορετικό τρόπο το αντικείμενο της ενασχόλησής τους, (ανα)παράγουν και δημιουργούν διαφορετικές εικόνες για την πραγματικότητα, ενώ τοποθετούνται με διαφορετικό τρόπο πάνω στα ποικίλα κοινωνικά ζητήματα, φαινόμενα ή περιστάσεις, τα οποία ορίζουν σε συμφωνία με το ειδικό ενδιαφέρον τους και την ορολογία που χρησιμοποιούν. Επίσης, προωθούν διαφορετικές μορφές συμβίωσης, δράσης, ή τοποθέτησης για την αντιμετώπισή τους.

Με απλά λόγια, στο ερώτημα «τι είναι κοινωνική ψυχολογία» υπάρχουν πολλές απαντήσεις, ή καλύτερα, πολλά είδη απαντήσεων που προκύπτουν μέσα από διαφορετικές κοινωνικοπολιτικές διεργασίες και αφορούν, σε μεγάλο βαθμό, στο πώς ορίζονται οι κοινωνικές «ανάγκες» τις οποίες καλείται να μελετήσει ο κοινωνικός ψυχολόγος, στο πώς οριοθετείται ο χωροταξικός και θεσμικός «τόπος» μέσα στον οποίο «υλοποιείται» και εφαρμόζεται η κοινωνική ψυχολογία ως θεωρία και πρακτική, καθώς και στο πώς διαφοροποιείται από, και σχετίζεται με, άλλους κλάδους των κοινωνικών επιστημών. Έτσι, οι Wetherell, McGhee και Stevens υποστηρίζουν ότι:

Σίγουρα δεν υπάρχει καμία οριστική απάντηση στην ερώτηση «τι είναι η κοινωνική ψυχολογία». Ο όρος έχει ποικίλα νοήματα και

στη διαδικασία του ορισμού του εμπλέκονται διαμάχες... σχετικά με το ποιος «θα έχει το πάνω χέρι» –σχετικά με το ποιου ο ορισμός θα θεωρηθεί σωστός. (1998, 15)

Αυτό που είναι σημαντικό στο σχόλιο των Wetherell, McGhee και Stevens είναι η επισήμανση ότι ο όρος κοινωνική ψυχολογία είναι ένα πεδίο διαμάχης και ανταγωνισμού πάνω στο οποίο διακυβεύονται εκδοχές της κοινωνικής πραγματικότητας, όπως το τι σημαίνει να είναι κανείς πρόσωπο, καθώς και διαφορετικές κοινωνικοπολιτικές ατζέντες. Σε αυτό το ανταγωνιστικό και συγκρουσιακό πεδίο, το τι τελικά έρχεται να επικρατήσει ως η πιο διαδεδομένη και γενικά παραδεκτή αντίληψη για το περιεχόμενο του όρου κοινωνική ψυχολογία –αφήνοντας στο περιθώριο ουσιαστικά άλλες τάσεις– σχετίζεται λιγότερο με την ορθότητα κάποιων θέσεων, παραδοχών και υποθέσεων, και περισσότερο με το ποιος έχει ουσιαστικά «το πάνω χέρι». Δηλαδή, το τι κάθε φορά θεωρείται κοινωνική ψυχολογία είναι αποτέλεσμα ενός πλέγματος πολιτικών διεργασιών, συνθηκών και αγώνων –όλα αυτά αποτελούν αντικείμενο των δύο πρώτων κεφαλαίων του παρόντος βιβλίου. Μπορούμε να πούμε λοιπόν με βεβαιότητα ότι η κοινωνική ψυχολογία υπάρχει μόνο στον πληθυντικό αριθμό, υπάρχει μόνο ως «πληθυντική επιστήμη» που χαρακτηρίζεται από μια πληθώρα μοντέλων, τάσεων, προγραμμάτων, κατευθύνσεων και εκφάνσεων, τα οποία βρίσκονται σε ανταγωνιστική σχέση μεταξύ τους. Αυτές οι αντικρουόμενες παραδοχές, όπως υποστηρίζει και ο Stevens «γεννούν πολύ διαφορετικά είδη έρευνας, τα οποία με τη σειρά τους απαντούν σε πολύ διαφορετικά ερωτήματα» (1998, 71).

Με αυτό το πνεύμα, στο **πρώτο κεφάλαιο** του παρόντος βιβλίου επιχειρούμε να δείξουμε μέσα από «ψήγματα» και «επεισόδια» ιστορικότητας το πώς μορφές έρευνας και θεωρητικής κατανόησης στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας έγιναν κυρίαρχες μέσα από τη συναρμογή τους με τις ευρύτερες κοινωνικές συνθήκες, εξετάζοντας μία περίοδο που ξεκινάει από την ανακάλυψη του Νέου Κόσμου από τον Κολόμβο (C. Columbus) μέχρι τις μέρες μας. Στο **δεύτερο κεφάλαιο**, και συνεχίζοντας την αποδόμηση της κοινωνικής ψυχολογίας ως ενιαίου χώρου, συζητάμε και αναλύουμε μια μεγάλη γκάμα από την πληθώρα ορισμών που έχουν διατυπωθεί τον τελευταίο αιώνα για τον εν λόγω κλάδο και το αντικείμενό του, σε μία προσπάθεια να κατανοήσει ο αναγνώστης πως δεν υπάρχει μία αλλά πολλές κοινωνικές

ψυχολογίες –καθώς και μεθοδολογίες– που ορίζουν διαφορετικά αντικείμενα.

Ένα άλλο πρόβλημα που σχετίζεται με αυτό που ονομάσαμε προηγουμένως ηγεμονικές πρακτικές –την προσπάθεια, με άλλα λόγια, να παρουσιαστεί μία εκδοχή, θεωρητική ή μεθοδολογική, ως η μοναδική εκδοχή της κοινωνικής ψυχολογίας– αφορά το γεγονός ότι η μεγάλη πλειοψηφία των εισαγωγικών εγχειριδίων στο χώρο δεν κάνει αυτό που θα έπρεπε να κάνει: να παρουσιάσει δηλαδή όλες, ή τουλάχιστον μία μεγάλη γκάμα από τις θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις που υπάρχουν τόσο στη λεγόμενη κοινωνιολογική κοινωνική ψυχολογία (ΚΚΨ) όσο και στην ψυχολογική κοινωνική ψυχολογία (ΨΚΨ). Για παράδειγμα, σε κανένα σχεδόν εισαγωγικό εγχειρίδιο δεν συμπεριλαμβάνονται κεφάλαια για τη σχολή της «κοινωνικής αλληλόδρασης» και την «εθνομεθοδολογία» –σχολές της ΚΚΨ– μαζί με κεφάλαια που αφορούν την «πειραματική κοινωνική ψυχολογία» και τον «κοινωνικό κονστρουξιονισμό» –σχολές της ΨΚΨ–, ενώ συχνά η παρουσίαση δεν καλύπτει ούτε καν το ευρύ φάσμα των σχολών στο εσωτερικό της ΨΚΨ. Αυτό που συναντά κανείς είναι τις θεωρητικές και μεθοδολογικές επιλογές του εκάστοτε συγγραφέα που τις παρουσιάζει συνήθως ως τις μόνες αξίες για να περιληφθούν σε μια «εισαγωγή». Ο λόγος που αναφερόμαστε σε όλο το θεωρητικό και μεθοδολογικό φάσμα της κοινωνικής ψυχολογίας, τόσο της ΚΚΨ όσο και της ΨΚΨ, είναι για να αδράξουμε την ευκαιρία να τονίσουμε τον επίπλαστο –αλλά καθόλου τυχαίο– διαχωρισμό μεταξύ των δύο κοινωνικών ψυχολογιών. Και δεν είναι μόνο ο διαχωρισμός της κοινωνικής ψυχολογίας σε –τουλάχιστον– δύο ασυμβίβαστα στρατόπεδα που είναι προβληματικός για τη μελέτη του ψυχο-κοινωνικού, αλλά και η διάσπαση της μελέτης του τελευταίου σε επιμέρους κλάδους, σε κοινωνικές επιστήμες. Πρόκειται για μία διάσπαση που θεωρεί πως είναι δυνατόν, λόγου χάρη, να μελετήσει κανείς την κοινωνική συμπεριφορά του ατόμου επικεντρώνοντας στους κοινωνικο-γνωστικούς μηχανισμούς και αγνοώντας την πολιτική οικονομία, μία διάσπαση που θεωρεί πως είναι αρκετό για να κατανοήσει κανείς ένα φαινόμενο το να μελετηθούν οι κοινωνικές στάσεις πάνω σε κάποια θέματα χωρίς την ανάλυση των κοινωνικών δομών.³

Η ίδια η θεσμοθέτηση της κοινωνικής ψυχολογίας ως «κάτι» μεταξύ κοινωνιολογίας και ψυχολογίας συνιστά την αντιφατική αποκρυ-

στάλλωση μιας πραγματικής «ανάγκης». Μιας ανάγκης την οποία η αποκρυστάλλωση αυτή εκφράζει/αρθρώνει και ταυτόχρονα συσκοτίζει: πρόκειται για την ανάγκη για κατανόηση/σύλληψη της κοινωνιακής συγκρότησης/σύστασης του ίδιου του ψυχισμού (εαυτού, υποκειμένου). Πρόκειται για το ερώτημα σχετικά με το πώς τα άτομα, αφενός, καθορίζονται από τις κοινωνιακές συνθήκες και πώς, αφετέρου, αναπαράγουν, αλλά και παρεμβαίνουν, δηλαδή δημιουργούν και μετασχηματίζουν τις ίδιες τις κοινωνιακές συνθήκες. Τα ερωτήματα αυτά στην κυρίαρχη ακαδημαϊκή θεώρηση παραμένουν εγκλωβισμένα στην αφηρημένη διχοτόμηση μεταξύ «κοινωνίας» και «ατόμου» (και αντίστοιχα μεταξύ κοινωνιολογίας και ψυχολογίας) και την επιρροή της πρώτης πάνω στο άτομο-μονάδα ή άτομο-ιδιώτη. Η εδραίωση του καπιταλισμού, της «κοινωνίας της αγοράς», και ο ανερχόμενος ανταγωνισμός μεταξύ κεφαλαίου και (μισθωτής) εργασίας, συνεπάγεται και μια διάσπαση στη θεώρηση της κοινωνίας ως ενιαίου συνόλου, ως ενιαίου μεγέθους με συνοχή που χρήζει ξεχωριστών προσπαθειών (δια)νοητικής αντιμετώπισης. Πρόκειται για μια – δυστυχώς αυτονόητη για μας πλέον– διάσπαση που ήταν ωστόσο αδιανόητη στο 19^ο αιώνα ακόμη και για αστούς κοινωνικούς θεωρητικούς (π.χ., για τον Adam Smith), για τους οποίους ήταν (ακόμη) αυτονόητο ότι δεν μπορεί να απαντήσει κανείς στο ερώτημα για τις υποκειμενικές προϋποθέσεις της λειτουργίας του καπιταλισμού, της κοινωνίας της αγοράς, χωρίς να ανατρέχει (και!) στη πολιτική οικονομία. Επιπλέον, μετά την εδραίωση του καπιταλισμού ως κυρίαρχου μοντέλου στην οργάνωση της κοινωνίας και τη συνακόλουθη ανάπτυξη του (ταξικού) ανταγωνισμού μεταξύ κεφαλαίου και (μισθωτής) εργασίας, ανακύπτουν και αναμενόμενες διαφορετικές οπτικές γωνίες στο ερώτημα που αφορά τις υποκειμενικές προϋποθέσεις της λειτουργίας του καπιταλισμού. Από την οπτική του κεφαλαίου το θεωρητικό/πρακτικό ζήτημα διαφοροποιείται (ή μάλλον, συγκεκριμενοποιείται) προς τη κατεύθυνση της διατήρησης του status quo των καπιταλιστικών συνθηκών. Αντιθέτως, από την οπτική των κοινωνικών κινημάτων (εργατικό, γυναικείο, αντι-αποικιοκρατικό, ...) το θεωρητικό/πρακτικό πρόβλημα για τις υποκειμενικές προϋποθέσεις της λειτουργίας της κοινωνίας αφορά επίσης (και) στη δυνατότητα αλλαγής, ανατροπής των κοινωνιακών συνθηκών/σχέσεων.

Για μια τέτοια προοπτική αλλαγής, ανατροπής, μετασχηματισμού του υπάρχοντος status quo, είναι χρήσιμη ακριβώς και μια δυναμική θεώρηση, η οποία (θα) αντιλαμβάνεται την υποκειμενικότητα και την αντικειμενικότητα ως ιστορικό αποτέλεσμα των δραστηριοτήτων συγκεκριμένων υποκειμένων, τα οποία δεν περατώνουν μόνο αναθέσεις «από έξω» ή «από πάνω», αλλά που μέσα από τη δράση τους, επίσης, δημιουργούν και μετασχηματίζουν τόσο τις κοινωνιακές συνθήκες όσο και τις ίδιες τις ικανότητες και ανάγκες τους, δηλαδή τον ίδιο τους τον εαυτό. Σε αντίθεση με μια τέτοια ριζικά ιστορική αντίληψη για τη συγκρότηση/σύσταση των υποκειμένων, και μέσα στο πλαίσιο του «καταμερισμού εργασίας» των κοινωνικών επιστημών (σε οικονομία, κοινωνιολογία, ψυχολογία, πολιτικές επιστήμες ... και δεδομένου επίσης ότι κυριαρχεί ένας περιορισμός της οπτικής στη διατήρηση των υπαρχουσών συνθηκών), η ανάλυση του υλικού και του κοινωνικού κόσμου μετατρέπεται σε σύλληψη και καταγραφή «φυσικών» (ή φυσικοποιημένων), και άρα δεδομένων, «γεγονότων», ενώ και οι ίδιες οι ικανότητες και ανάγκες των υποκειμένων υποστασιοποιούνται ως ξέχωρες και στατικές «παράμετροι». Μέσα σε μια τέτοια διαδικασία η κοινωνία «καταντάει» να συνιστά, να αποτελεί, ένα «σύνολο» (ή συνονθύλευμα) «κοινωνικών παραγόντων» που απλώς κατονομάζονται από τα διαφορετικά κυρίαρχα θεωρητικά ρεύματα με διαφορετικό τρόπο.⁴

Όπως είδαμε νωρίτερα, οι αντικρουόμενες παραδοχές στην κοινωνική ψυχολογία, για τον Stevens «γεννούν πολύ διαφορετικά είδη έρευνας, τα οποία με τη σειρά τους απαντούν σε πολύ διαφορετικά ερωτήματα». Αν και ο Stevens έχει δίκιο στους ισχυρισμούς του, θα πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί και να μην διολισθήσουμε σε έναν αφελή και ψευτο-δημοκρατικό σχετικισμό που θέλει όλες τις προσεγγίσεις να έχουν την ίδια αξία, να έχουν όλες τα καλά και τα κακά τους. Αν και όλες οι προσεγγίσεις παράγουν αποτελέσματα, ή, για να το πούμε απλά, «δουλεύουν», το σημαντικότερο θέμα που τίθεται είναι για ποιον «δουλεύουν» και για ποιο σκοπό. Και δεν εννοούμε μόνο τις περιπτώσεις που η κοινωνική ψυχολογία τάσσεται χωρίς ενδοιασμούς και αναστολές στο πλευρό της άσκησης εξουσίας και της προπαγάνδας –ας θυμηθούμε εδώ πως οι πρώτες έρευνες πάνω στις κοινωνικές στάσεις πραγματοποιήθηκαν κατόπιν αιτήματος και με χρηματοδότηση της στρατιωτικής μηχανής των Η.Π.Α., και πως

ακόμη και σήμερα κοινωνικοί ψυχολόγοι παράγουν τεχνικές με σκοπό την καταστολή και τον έλεγχο. Θέλουμε να περιλάβουμε επίσης και όλες εκείνες τις περιπτώσεις που ακούσια, με συγκεκριμένες μεθοδολογικές και θεωρητικές προτιμήσεις και εφαρμογές πολλοί κοινωνικοί ψυχολόγοι αναπαράγουν μία αντίληψη για το άτομο, την κοινωνία και τη μεταξύ τους σχέση που συμβάλλει ουσιαστικά στη διατήρηση της υφιστάμενης τάξης πραγμάτων, προσφέρει δηλαδή «επιστημονικές» υπηρεσίες στη βαρβαρότητα της καπιταλιστικής οικονομίας και το κοινοβουλευτικό ολιγαρχικό πολίτευμα.

Για όλους αυτούς τους λόγους δεν προσποιούμαστε ότι επιχειρούμε να κάνουμε «ουδέτερη» επιστήμη στο παρόν βιβλίο, όχι μόνο γιατί πιστεύουμε πως είναι καιρός να απαλλαγούμε μια για πάντα από τη ζεστασιά που προσφέρει ο μανδύας της δήθεν ουδετερότητας, της δήθεν αντικειμενικότητας και των άλλων φαντασιώσεων των κυρίαρχων (κοινωνικών) επιστήμων. Αλλά, επίσης, γιατί πιστεύουμε ότι όποια θέση και να πάρει κανείς στο συγκρουσιακό πεδίο των κοινωνικών επιστημών είναι αναπόφευκτα πολιτική και καλό είναι αυτό να μην υποκρύπτεται κάτω από τον ψευτο-δημοκρατικό μανδύα της ουδετερότητας, αλλά να τίθεται επί τάπητος προκειμένου ακριβώς να γίνει αντικείμενο διαπραγμάτευσης. Στο πλαίσιο αυτό, εμείς τασσόμαστε με τη μεριά των κοινωνικών κινημάτων και επιχειρούμε να δουλεύουμε ως κοινωνικοί ψυχολόγοι για μια χειραφετησιακή κοινωνική αλλαγή, για την ισότητα και τη δικαιοσύνη.

Στο **τρίτο κεφάλαιο** του βιβλίου εξετάζουμε τόσο την ιστορικότητα της κοινωνίας όσο και του ατόμου, προκειμένου να συζητήσουμε το κεντρικότατο αυτό ζήτημα όλων των κοινωνικών επιστημών, και να δείξουμε επίσης τις υπόρρητες αντιλήψεις που διέπουν την κοινωνική ψυχολογία, ακούσια ή εκούσια. Οι αντιλήψεις αυτές, μεταξύ άλλων, ταυτίζουν ουσιαστικά την κοινωνία με το ιστορικό προϊόν του έθνους-κράτους, αναπαράγοντας έτσι αναπόφευκτα μία εθνοκεντρική κοινωνική ψυχολογία. Επίσης, το κεφάλαιο αυτό έχει ως σκοπό να εισαγάγει τον αναγνώστη στην ιστορικότητα του εγκιβωτισμένου «Εγώ» στο δυτικό κόσμο και να εξετάσει τις βασικές αντιλήψεις για τον εαυτό, καθώς και τις διάφορες εκδοχές της σχέσης μεταξύ ατόμου και κοινωνίας όπως αυτές παρουσιάζονται στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας –μία αντίληψη που δεν είναι σε καμία περίπτωση ούτε καθολική ούτε η μόνη επιλογή, όπως καθιστούμε

σαφές στο κεφάλαιο 5. Υποστηρίζοντας πως στην κοινωνική ψυχολογία η σχέση ατόμου και κοινωνίας, σε όλες της τις εκδοχές, γίνεται αντικείμενο διαπραγμάτευσης ως μία σχέση εξωτερικότητας, μία σχέση μεταξύ δύο διαφορετικών και ξεχωριστών οντοτήτων –όπου ενδεχομένως μεταγενέστερα να προκύπτει μια κάποια μορφή εσωτερικής σύνδεσης μεταξύ τους–, αυτό που επιχειρούμε στο **τέταρτο κεφάλαιο** είναι να σκιαγραφήσουμε μία άλλη συσχέτιση μεταξύ των δύο, μία διαλεκτική σχέση που δεν θα μας επέτρεπε να εξετάσουμε το ένα ανεξάρτητα από το άλλο. Επίσης, το κεφάλαιο αυτό σκιαγραφεί μία διαφορετική ατζέντα για την κοινωνική ψυχολογία –μία ατζέντα που αναπόφευκτα την ξαναφέρνει σε επαφή με όλες τις άλλες κοινωνικές επιστήμες, δεδομένου του ότι το ενιαίο αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών τεχνικώς μόνο και ιστορικά έχει διασπαστεί σε επιμέρους ακαδημαϊκούς κλάδους. Η ατζέντα αυτή αφορά αυτό που ονομάζουμε «*τοποθέτηση*» ή «*συγκειμενοποίηση*» του ψυχισμού. Με άλλα λόγια, μία προσπάθεια (επανα)σύνδεσης του εαυτού με το ευρύτερο κοινωνικό πεδίο μέσα στο οποίο προκύπτει και το οποίο δημιουργεί. Ισχυριζόμαστε ότι μία τέτοια «ριζοσπαστική συγκειμενοποίηση (radical contextualization) πρέπει να λαμβάνει υπόψη της μια σειρά από διαστάσεις, αντλώντας γνώση και υλικό από όλες τις επιμέρους κοινωνικές επιστήμες και σκιαγραφούμε μερικές από αυτές τις διαστάσεις.

Τέλος, στο **κεφάλαιο 5**, δίνουμε περισσότερο χώρο σε ένα παράδειγμα συγκειμενοποίησης που αφορά τους ινδιάνικους πληθυσμούς του νοτίου Μεξικού στο πλαίσιο του Ζαπατίστικου αγώνα για ελευθερία και δικαιοσύνη. Η επιλογή του συγκεκριμένου παραδείγματος δεν είναι τυχαία, μιας και εξυπηρετεί τρεις βασικούς σκοπούς. Ο πρώτος έχει να κάνει με το γεγονός πως η συγκεκριμένη τοποθέτηση αφορά μία κοινωνία στη διαδικασία κοινωνικής και πολιτικής αλλαγής και άρα μπορεί να αποτελέσει χρήσιμο παράδειγμα για τα κοινωνικά κινήματα. Ο δεύτερος αφορά το γεγονός ότι στο συγκεκριμένο παράδειγμα μπορούμε να δούμε πως η τοποθέτηση δεν μπορεί να γίνει ποτέ στη βάση μίας και μόνο κοινωνικής επιστήμης. Όπως θα διαπιστώσει ο αναγνώστης, για τη σύντομη και σίγουρα ελλιπή τοποθέτηση του κεφαλαίου 5 αντλούμε από την ανθρωπολογία, τη φιλοσοφία, τη γλωσσολογία, την ιστορία, κτλ. Τέλος, το συγκεκριμένο παράδειγμα έχει το μεγάλο πλεονέκτημα να παρουσιάζει μία πολύ διαφορετική

αντίληψη για τον άνθρωπο και τη σχέση του με το ευρύτερο κοινωνικό –κάτι που όχι απλώς αναδεικνύει τα όσα έχουμε συζητήσει στα προγουμενά κεφάλαια του βιβλίου για την ιστορικότητα, την τοπικότητα και τις άλλες «διαστάσεις» του ψυχισμού, αλλά, επίσης, μας δίνει ιδέες και θέτει προκλήσεις για το παρόν και το μέλλον.

Πριν κλείσουμε αυτή τη σύντομη εισαγωγή και αφήσουμε τον αναγνώστη να κρίνει από μόνος του το εγχείρημά μας, κρίνουμε σκόπιμο να κάνουμε δυο βασικές επισημάνσεις. Η πρώτη, αφορά τη φύση του παρόντος βιβλίου. Πιο συγκεκριμένα, το βιβλίο αυτό μπορεί να διαβαστεί με τουλάχιστον δυο διαφορετικούς τρόπους. Ο πρώτος τρόπος είναι ο αναγνώστης να το προσεγγίσει ως μία εισαγωγή η οποία παρουσιάζει μία κριτική σκοπιά για κάποια σημαντικά θέματα στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας και προτείνει μία διαφορετική ατζέντα που βασίζεται στην (επανα-)τοποθέτηση, δηλαδή στη *ριζοσπαστική συγκεκριμενοποίηση* του ψυχισμού, την (επανα-)σύνδεση του ατομικού και του κοινωνικού, εν ολίγοις, στην αποκατάσταση του «κοινωνιακού κειμένου». Ένας άλλος τρόπος όμως, είναι το βιβλίο αυτό να διαβαστεί ως μία απόπειρα επανα-τοποθέτησης και ριζοσπαστικής συγκεκριμενοποίησης της ίδιας της κοινωνικής ψυχολογίας. Δηλαδή, αυτό που κάνουμε, αντλώντας από διάφορες κοινωνικές επιστήμες, είναι να επανα-τοποθετούμε την κοινωνική ψυχολογία μέσα στον ψυχοκοινωνικό της χρονότοπο και ταυτόχρονα να επανατοποθετούμε τον ψυχισμό σε σχέση με την κοινωνική ψυχολογία ως μία πρακτική ενός δεδομένου χρονότοπου. Με πιο απλά λόγια, και είμαστε σίγουροι πως ο αναγνώστης θα καταλάβει καλύτερα τι εννοούμε όταν τελειώσει την ανάγνωση του βιβλίου, ο δεύτερος τρόπος ανάγνωσης αντιμετωπίζει όλη την παρούσα εργασία ως κάτι ανάλογο μ' αυτό που επιχειρούμε στο κεφάλαιο 5.

Η δεύτερη επισημάνση είναι στην ουσία μία διευκρίνιση που κρίνουμε σκόπιμο να γίνει για την αποφυγή παρεξηγήσεων: το παρόν βιβλίο δεν αποτελεί και δεν φιλοδοξεί να αποτελέσει σε καμία περίπτωση ένα εναλλακτικό εγχειρίδιο κοινωνικής ψυχολογίας που θέλει να αντικαταστήσει τα υπάρχοντα στο χώρο. Στόχος μας είναι, αφενός, να συμπληρώσουμε και, αφετέρου, να θέσουμε υπό αμφισβήτηση λογικές που υπάρχουν στο χώρο, να ανακινήσουμε και να ξαναθέσουμε προς συζήτηση θέματα που έχουν αποσιωπηθεί, περιθωριοποιηθεί και ξεχαστεί. Έτσι, πιστεύουμε, μπορούμε να ανταποκριθού-

με σε αυτό που ο Serge Moscovici⁵, κατά την τελευταία συζήτηση για το αντικείμενο της κοινωνικής ψυχολογίας μετά τη δεκαετία της «κρίσης», (στο πλαίσιο της κυρίαρχης ψυχολογίας) ονόμασε «ανατρεπτική επίθεση»: «η κοινωνική ψυχολογία συνιστά μια ανατρεπτική επίθεση ενάντια στην υπάρχουσα διάσπαση, μια πρόκληση στο θρυμματισμό της πραγματικότητας.» (1989, 412)⁶